

Wiktoria Posadzy

Uwagi nad czytelnictwem studentów Uniwersytetu im. A.Mickiewicza w Poznaniu

Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Biblioteka 2/38, 158-166

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WIKTORIA POSADZY

UWAGI NAD CZYTELNICTWEM STUDENTÓW UNIwersytetu im. A. MICKIEWICZA w POZNANIU

(Obserwacje i analiza zamówień przeprowadzone w Wypożyczalni i Czytelni Czasopism
w II semestrze r. ak. 1958/1959)

UWAGI OGÓLNE

Tocząca się od kilku lat dyskusja nad problemem rozwoju czytelnictwa, jako ogólnego przejawu życia społeczeństwa i jego poziomu kulturalnego, swym zasięgiem objęła również czytelnictwo studenckie. Treść jego stanowi dziedzina obowiązkowych studiów oraz ogólnych, humanistycznych zainteresowań młodzieży akademickiej¹. Badaniem tych zagadnień zajmuje się Instytut Czytelnictwa i Książki przy Bibliotece Narodowej w Warszawie, a ostatnio Zakład Bibliotekoznawstwa przy Uniwersytecie Łódzkim².

W związku z powyższym nasuwa się pytanie, jak przedstawiają się niektóre, problemy czytelnictwa studentów UAM. Na wstępie chciałabym wyjaśnić, że w Bibliotece badań w ścisłym tego słowa znaczeniu nie przeprowadzano. Podstawą moich rozważań są bezpośrednie kontakty ze studentami, analiza składanych przez nich zamówień oraz dane statystyczne uzyskane w II semestrze roku akad. 1958/1959, w Wypożyczalni i Czytelni Czasopism³. Jest rzeczą oczywistą, że to, co w ciągu tak krótkiego okresu czasu dało się zauważyć, i zanotować, ze względu na brak dokładnego materiału porównawczego nie daje pełnego obrazu czytelnictwa. Opisane fakty pozwalają jedynie wskazać na pewne charakterystyczne cechy zjawisk, występujące również w kręgu studentów UAM. Z uwagi bowiem na charakter Biblioteki, studenci Uniwersytetu nie stanowią zwartej, zamkniętej grupy czytelniczej. Liczba ich wynosi zaledwie ok. 40% ogółu korzystających z usług Biblioteki. Czytelnictwo studentów naszej uczelni nie jest więc zagadnieniem specyficznym dla tej grupy czytelników, a tylko częścią składową całego zjawiska społecznego i kulturalnego, jakim jest czytelnictwo młodzieży akademickiej w ogóle. W hierarchii spełnianych przez Bibliotekę usług jest ono sprawą pierwszorzędnej wagi i praca nad jego rozwojem stanowi jedno z głównych zadań Oddziału Udostępniania Zbiorów. W swym artykule omówię pokrótce czytelnictwo obowiązkowe i pozaobowiązkowe.

Czytelnictwo obowiązkowe

Ogólnopolska konferencja bibliotekarzy naukowych w Sopocie w 1956 r. wysunęła m.in. jako jeden z głównych postulatów sprawę zacieśnienia współpracy bibliotek z uczelniami na odcinku gromadzenia zbiorów w zakresie potrzeb studenckich⁴.

W myśl tego programu zwróciliśmy się dwukrotnie do wszystkich katedr i zakładów uniwersyteckich z prośbą o dostarczenie spisów obowiązkowych lektur. Pierwsza próba z 1957/58 r. pozostała bez odpowiedzi. Ponowiona pod koniec 1958 r. dała już pewne pozytywne rezultaty. Uzyskaliśmy wykazy z 9 katedr przyrodniczych i 2 humanistycznych (Pedagogika i Psychologia). Żywe zainteresowanie wydziałów przyrodniczych powyższą akcją, ze względu na ogólnie słabszą orientację w tych dziedzinach wiedzy z naszej strony, było sprawą specjalnie ważną. Nadesłane zapotrzebowania obejmowały 84 tytuły. Oddział Gromadzenia, Zbiorów, w miarę możliwości, zwiększył liczbę albo uzupełnił nie notowane w katalogu tytuły podanych w spisie dzieł. W ten sposób dezyderaty katedr zrealizowane zostały mniej więcej w 80%. (ok. 20% niezrealizowanych tytułów przypadało, na dzieła wyczerpane w handlu księgarskim, literaturę zagraniczną, czy wreszcie na wydawnictwa przygotowane do druku). Wspomniana liczba tytułów nie obejmowała bynajmniej całego zasobu literatury obowiązkowej z tej dziedziny, jakim Biblioteka dysponuje. Dochodzą tu jeszcze dzieła z zakresu nauk humanistycznych i przyrodniczych okresu przedwojennego oraz cała literatura naukowa, wpływająca na bieżąco drogą egzemplarza obowiązkowego, i w dużym procencie z kupna.

Z uwagi na duże zapotrzebowanie czytelników humanistów oraz ogólny profil księgozbioru, dzieła nauk filologicznych, historycznych i ekonomiczno-prawnych są najlepiej zaopatrzone.

W przeprowadzonej w II semestrze roku akad. 1958/59 analizie statystycznej w Wypożyczalni, specjalną uwagę zwrócono na częstotliwość zamawianych przez studentów tych książek, które zamieściły poszczególne katedry w spisie obowiązkowych lektur. Okazało się, że w okresie sesji egzaminacyjnych styczeń-luty i kwiecień-maj, mniej więcej 32 tytuły dzieł z zakresu humanistyki i nauk przyrodniczych powtarzały się codziennie od 6 – 8 razy. Jeśli chodzi o nauki przyrodnicze, to największe zapotrzebowania wykazano na podręczniki studenckie takich autorów jak: St. Tołtozko-Chemia nieorganiczna, Warszawa 1956, Sz. Szczeniowski-Fizyka doświadczalna, Poznań 1950, T. Dryński-Ćwiczenia laboratoryjne z fizyki, Warszawa 1959, M. Grotowski-Wykłady z fizyki, Warszawa 1949 T. 1-2. A. Piekara-Elektryczność i budowa materii, Kraków 1949, J. Moszew-Chemia organiczna, Łódź 1958, Wł. Szafer, B. Dyakowski-Zarys botaniki z ćwiczeniami. Warszawa 1948.

Z pedagogiki i psychologii powtarzały się nazwiska następujących autorów: Wł. Tatariewicz-Historia filozofii, T. 1 – 3, Warszawa 1959. St. Bałcy-Psychologia wychowawcza w zarysie, Warszawa 1958, Zarys pedagogiki pod redakcją

B. Suchodolskiego, Warszawa 1953, T. Bilikiewicz-Psychiatria kliniczna, Warszawa 1957, K. Ajdukiewicz-Zarys logiki, Warszawa 1960, A. Schaff-Wstęp do teorii marksizmu, Warszawa 1950. Najczęściej używanym podręcznikiem z prawa była K. Koranego-Powszechna historia państwa i prawa, Warszawa 1952.

Przytoczone nazwiska nie wyczerpują całej listy powtarzających się autorów, ograniczyłam się do wymienienia kilkunastu z nich, jako najważniejszych.

Na podstawie prowadzonych obliczeń stwierdzono, że zwiększona liczba wprowadzonych do katalogu egzemplarzy zmniejszyła ogólną cyfrę niezrealizowanych zamówień tylko o 2% (z 41% na 39%). Sprawę pogarsza fakt, że na podręczniki podstawowe składają dezyderaty nie tylko studenci naszej uczelni. Tak np. Chemię nieorganiczną Tottozki, Ćwiczenia laboratoryjne Dryńskiego, czy Ćwiczenia z botaniki Szafera wypożyczają zarówno studenci wydziałów przyrodniczych Uniwersytetu jak i słuchacze Akademii Medycznej, Wyższej Szkoły Rolniczej czy Politechniki.

Z uwagi na obowiązujące ćwiczenia i egzaminy z pedagogiki, zamówienia na podręczniki z tej dziedziny składają słuchacze III roku wszystkich wydziałów. Podobne zapotrzebowanie zgłasza przy tym Studium Pedagogiczne przy Wyższej Szkole Rolniczej oraz Wyższe Studium Nauczycielskie. Liczbę tę zwiększają nauczyciele oraz czytelnicy zamiejscowi (najczęściej eksterniści), ci ostatni korzystający często przez Wypożyczalnię Międzybiblioteczną.

W praktyce trudno jest zachować zasadę pierwszeństwa dla studentów naszej uczelni. Przy takim układzie grup czytelniczych, jaki występuje w Bibliotece, zaspokojenie optymalne dezyderatów słuchaczy Uniwersytetu będzie zawsze ograniczone.

Wydziały	Literatura obowiązkowa wol:	Literatura pozaobowiązkowa wol:	Literatura w jęz. obcych wol:
Filologiczny	1 126	476	46
Hist. — Filoz.	855	255	38
Mat. — Fiz. — Chem.	756	332	32
Biol. i N. o Z.	717	403	40
Prawo	559	276	30
Razem: 5805 wol.	4 013	1 792	186

W II semestrze r. ak. 1958/59 korzystało ze zbiorów Biblioteki ok. 60% ogółu studentów zapisanych na Uniwersytet. Na ok. 13 000 wol. wypożyczonych w ogóle udostępniono w tym okresie studentom UAM 5 805 wol., czyli ok. 45%.

W okresie wzniesionego ruchu czytelniczego, w miesiącach styczeń-luty i kwiecień-maj, zapotrzebowania na literaturę obowiązkową wszystkich wydziałów były, jak zwykle zwiększone. Znaczną przewagę posiadały podręczniki i skrypty. Wyraźniej wystąpiło to w zamówieniach słuchaczy wydziałów przyrodniczych oraz prawa. Z literatury obowiązkowej, do której zaliczamy wszelkiego rodzaju opracowania monograficzne, dzieła źródłowe, kompendia, korzystali w pierwszym rzędzie studenci Wydziału Filozoficznego, dalej Historyczno-Filozoficznego. Kolejno dalsze miejsce zajmowali słuchacze Wydziału Mat. -Fiz.-Chem. oraz Biologii i Nauk o Ziemi. Najskromniej przeistawiały się zamówienia pracowników.

Korzystanie z literatury zagranicznej przedstawiało się nieporównywalnie słabo. Wystąpiły tylko nieznaczne różnice między poszczególnymi wydziałami. Ogółem zanotowano zaledwie ok. 4% wypożyczonych dzieł w językach obcych w następującej kolejności: angielski, rosyjski, niemiecki, francuski z języków klasycznych — łacina.

Zakres czytelnictwa obowiązkowego studentów, o charakterze raczej typowym dla tej grupy czytelników, wyznacza w zasadzie poszczególne kierunki studiów w uczelni. Praca Biblioteki nań jego jakościowym rozwojem jest więc w pewnym sensie ograniczona. Ze swej strony możemy tylko niektóre zaobserwowane objawy zasygnalizować. Na plan pierwszy wysuwają się dwa jaskrawiej zaznaczające się zjawiska: przerost zamówień na skrypty i podręczniki u studentów szczególnie młodszych lat oraz zbyt słabe korzystanie z literatury w językach obcych. Nie jest to tylko nasze i ostatnio zaobserwowane spostrzeżenie. Sprawy te, poruszane od lat w literaturze fachowej i na różnych zjazdach są troską ogółu bibliotekarzy, i tych wszystkich pracowników nauki, którzy biorą udział w pracy dydaktycznej na uczelni.

Przy tej okazji nie od rzeczy będzie przypomnieć sobie, co na temat literatury obowiązkowej studentów pisał w 1905 roku znany bibliotekarz Konstanty Krzeczowski⁵. Na podstawie analizy statystycznej, przeprowadzonej w Wypożyczalni Biblioteki Uniw. Warsz. w r. ak. 1899/1900, autor stwierdza, że u większości studentów główną rolę w doborze literatury odgrywają względy użyteczne. Stąd też wynika zaznaczający się przerost zamówień na skrypty i podręczniki. Przyczyn tego zjawiska szuka on w nieodpowiednim systemie studiów, błędach szkół średnich, w trudnych warunkach ekonomicznych młodzieży i wreszcie w niezajomości samej metody studiowania.

Do podobnych wniosków dochodzi w tym samym czasie Hermann Kantorowicz, badający czytelnictwo studentów berlińskich⁶. W wydanej na ten temat broszurze wskazuje on m.in. na ogólnie niski poziom zainteresowań młodzieży studiującej, a szczególnie na jej słabą znajomość języków obcych. Główną winę przypisuje

autor nieodpowiednim metodom nauczania w gimnazjach, w których młodzież nie nabywa ani dostatecznej znajomości języków, ani głębszego przygotowania do studiów wyższych.

Jak się okazuje, już przeszło pół wieku temu wskazywano na źródła poprawy tego zjawiska, które niewiele straciło ze swej aktualności. Podkreślają to liczne ogólnokrajowe dyskusje oraz artykuły, poruszające powyższe zagadnienie w czasopiśmie fachowych⁷.

Czytelnictwo pozaobowiązkowe.

Problem wcielania do zbiorów literatury pozaobowiązkowej jest traktowany raczej marginesowo. Biblioteka nasza gromadzi selekcyjnie literaturę piękną, popularnonaukową i światopoglądową, obejmującą wszystkie dziedziny wiedzy.

Wśród studentów wyodrębnić należy dwie grupy czytelnicze. Pierwsza, najliczniejsza, to studenci Wydziału Filologicznego. Literatura piękna jest dla nich w przeważającej części lekturą obowiązkową, inspirowaną przez kierunek studiów. Dlatego też czytelnictwo, aczkolwiek w pewnym stopniu typowe, nie pozbawione jednak różnorodności, wykazuje pewną linię rozwojową. Drugą grupę stanowią wszystkie pozostałe wydziały. Zainteresowania beletrystyką wśród tej grupy czytelników kształtują się raczej żywiołowo, bez wyboru. Popularność danego autora wypływa nierzadko w zależności od mody. Często był to np. oglądany film, jak to miało miejsce z Hemingwaya: *Śniegi Kilimandżaro*, Stendhala – *Pustelnia Parmeńska*, czy Steinbecka – *Na wschód od Edenu*.

Jeśli chodzi o rodzaj zamawianej literatury pięknej, to zaznacza się jaskrawa przewaga czytelnictwa powieści nad poezją. Literatura podróżnicza, pamiętnikarska czy życiorysy, tzw. *vies romances*, cieszą się mniejszą popularnością. Nad tym wszystkim góruje zainteresowanie powieścią współczesną, zarówno polską jak i w tłumaczeniach. Powieść historyczna staje się powoli lekturą szkolną, wypożyczaną najczęściej dla młodszego rodzeństwa.

Poważną pozycję zajmują również w zamówieniach powieści sensacyjno-detektywistyczne (Agata Christie, Conan Doyle). Traktowane są one jako rozrywka, o którą pytają słuchacze wszystkich wydziałów.

Czytelnictwo beletrystyki w językach obcych właściwie nie istnieje. Wniktym tylko procencie korzystali z literatury zagranicznej germaniści i romanisci. W formie ilustracji przypomnę na zakończenie kilka cyfr. Na literaturę pozaobowiązkową przypadło w II semestrze 1958/59 ponad 30% ogólnej liczby wypożyczeń czytelnikom wszystkich wydziałów. Największy procent dzieł, ok. 9% udostępnił słuchaczom Wydziału Filologicznego. Pozostałe wydziały korzystały w następującej kolejności: Wydział Biologii i Nauk o Ziemi ok. 8%, Wydział Mat.-Fiz.-Chem. ok. 7%, Wydziały Historyczno-Filozoficzny i Prawny ok. 5%.

Podane tu w sposób jak najbardziej ogólny informacje nie wyczerpują całości kształtu spraw związanych z tak bardzo interesującym problemem czytelnictwa pozaobowiązkowego. Należałoby go co najmniej przez okres dwóch lat poddać szczegółowemu badaniu.

Czytelnictwo czasopism.

Czytelnictwo czasopism obejmuje zarówno dziedzinę obowiązkowych jak i pozaobowiązkowych studiów.

W obserwacjach nad czytelnictwem czasopism studentów UAM ograniczono się wyłącznie do Czytelni Czasopism, w której koncentruje się główny ruch. Biblioteka udostępnia swym użytkownikom łącznie ok. 3 000 tytułów bieżących czasopism krajowych i zagranicznych. W Czytelni korzysta się również z roczników dawnych.

Za cały drugi semestr 1958/59 korzystało z czasopism ok. 33% studentów Uniwersytetu. W stosunku do udostępnionych ogółem w tym okresie ok. 4 000 tytułów, liczba wypożyczonych słuchaczom naszej uczelni wynosiła 47%.

Analogicznie jak w Wypożyczalni, przewagę miały tu obydwie wydziały humanistyczne (ok. 50% wypożyczeń). Na drugim miejscu w równej mierze (po 20%) korzystali z czasopism słuchacze Wydziału Prawa i Mat.-Fiz.-Chem. Najmniej, bo zaledwie 10%, przypadło na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi.

Przy rozpatrywaniu problemu czytelnictwa czasopiśmienniczego interesuje nas podobnie jak w Wypożyczalni, jego strona jakościowa. W związku z tym należałoby odpowiedzieć na pytanie, jak przedstawia się czytelnictwo czasopism bieżących i dawnych poszczególnych grup studenckich w zakresie danej specjalności, czy studenci wykazują szersze zainteresowania i w jakim kierunku oraz jaki jest ich udział w korzystaniu z czasopismu w językach obcych.

Na wstępie musimy zaznaczyć, że prawie wszyscy słuchacze, bez względu na lata i kierunek studiów, korzystali z bieżących czasopism ogólnych. Do nich należały, będące w stałym obiegu, takie tytuły jak: Przekrój, Stolica, Szpilki, Kulisy, Panorama, Dookoła Świata czy Film.

Drugie miejsce pod względem poczytności zajmowały następujące czasopisma: Twórczość, Problemy, Przegląd Kulturalny, Nowa Kultura, Tygodnik Powszechny, Kierunki i z regionalnych Tygodnik Zachodni.

W zakresie swojej specjalności, najliczniej i najpełniej korzystali z czasopism filologowie, a za nimi słuchacze Wydziału Historyczno-Filozoficznego. Dodatkim objawem była przy tym uderzająca równowaga, jaka zachodziła w zainteresowaniach czasopiśmiennictwem dawnym i bieżącym u obydwu wydziałów.

Daleko słabiej przedstawiała się liczba udostępnionych czasopism z innych dziedzin wiedzy. Pewną przewagę osiągnęli słuchacze Wydziału Historyczno-Filozoficznego. Zainteresowania ich obejmowały działy nauk ekonomiczno-prawnych i rolniczych oraz dawne roczniki prasy codziennej.

Grupa prawników w zakresie swej specjalności czytała czasopisma bieżące. Na czasopisma dawne przypadło ponad 30% zamówień. Na ogół małe zainteresowanie słuchaczy prawa czasopismami naukowymi z innych dziedzin wiedzy dotyczyły raczej nauk historycznych i techniki.

Z pozostałych wydziałów przyrodniczych, studenci Mat.-Fiz.-Chem. wykazywali szersze zainteresowania czytelnicze, zarówno czasopismami z zakresu obowiązkowej jak i pozaobowiązkowej lektury. Wśród zainteresowań ogólnych pierwsze miejsce zajęły nauki techniczne, podczas gdy u biologów i geografów nauki rolnicze i leśne. Obserwacje powyższe mogą jednak nie oddawać rzeczywistego stanu rzeczy. Są to dziedziny pokrewne i literatura z tego zakresu stanowi niekiedy obowiązkową lekturę studenta.

Sprawą ogólnie stwierdzoną jest zainteresowanie czasopiśmiennictwem dawnym u studentów starszych lat, poszukujących materiałów do prac seminaryjnych i magisterskich. Podobnie jak w Wypożyczalni, zamoczyło się tu stosunkowo większe zainteresowanie wydziałów przyrodniczych dziedziną nauk humanistycznych, a słabsze – humanistów działami nauk przyrodniczych.

Jeśli chodzi o czytelniczość w językach obcych, to cyfrę ok. 6,5% wykorzystanych czasopism zagranicznych przez wszystkie wydziały uznać należy za minimalną. Sprawę pogarsza to, że studenci, zamawiający poszczególne czasopisma zagraniczne, korzystali często tylko z jednego, interesującego ich artykułu. Zachodzi tu podobny objaw, co przy dziełach zwartych.

Na zakończenie dodać muszę, że problem czytelniczości czasopism poważnej grupy, jaką stanowią w Czytelni tzw. „różne zawody”, jest więcej różnorodny, a tym samym ciekawszy. Ci czytelnicy nadają właściwie w naszej Bibliotece główne piętno temu zagadnieniu.

Zdaję sobie sprawę, że poruszone tutaj jak najbardziej skrótowo niektóre problemy nie wyczerpują całokształtu spraw związanych z zagadnieniem czytelniczości studentów Uniwersytetu. Potraktowane one zostało jako pierwsza tego rodzaju próba, o charakterze informacyjnym. Przeprowadzanie wszelkich badań w tym zakresie jest rzeczą niezwykle trudną. Wymagają one odpowiednich warunków, na które składają się takie czynniki, jak czas, przygotowany do tego personel oraz, co najważniejsze, obrane metody pracy⁶. Te ostatnie uwzględnić powinny całą specyfikę tego układu społecznego, jaki reprezentuje środowisko młodzieży akademickiej.

Dlatego też fragmentaryczność podanych uwag nie upoważnia mnie do wysunięcia konkretnych sformułowań w postaci wniosków. Jako ważniejsze wysunę tylko następujące postulaty:

1. W zakresie czytelnictwa obowiązkowego należałoby systematycznie kontynuować rozpoczętą w 1958 roku współpracę z zakładami i katedrami w celu corocznego uzupełniania wykazu najnowszych podstawowych pozycji literatury obowiązkowej.

2. W bibliotekach zakładowych zwrócić uwagę na politykę gromadzenia zbiorów w zakresie literatury podręcznikowej.

3. Zastanowić się nad możliwością drukowania obowiązkowej literatury łącznie ze spisem wykładów, jak to praktykują np. uniwersytety zagraniczne².

4. Zwrócić uwagę kierownictwu lektoratów Uniwersytetu na minimalne korzystanie studentów z literatury zagranicznej.

5. Rozważyć sprawę możliwości rozpoczęcia badań czytelnictwa pozaobowiązkowego, na początek tylko jednego kierunku studiów z uwzględnieniem podziału wg roczników, w okresie co najmniej dwóch lat. (Pozwoli to na uzyskanie większej skali porównawczej oraz rytmiczności zjawisk.) Badanie powinno objąć wszystkie komórki uczestniczenia w Bibliotece, teren Uniwersytetu, ewentualnie Domu Studenckiego. Zastosowanie różnych metod pracy, takich jak – statystyczna, wywiad, czy ankieta, przy zawężonym temacie, pozwoli na pełniejsze poznanie, czytelnictwa na razie jednej grupy studenckiej.

PRZYPISY

¹ Por.: A. G r o d e k: O pracy Bibliotek Głównych szkół wyższych ze studentami, Życie Szkoły Wyższej, 1954 nr 6. Por.: St. S c h w a n n a, M. W i e l o p o l s k a: Z badań, Biblioteki WSE w Szczecinie nad czytelnictwem, Życie Szkoły Wyższej, 1954, nr 12. Por.: H. W a l t e r o w a: Czytelnictwo studentów w Bibliotece Głównej, Życie Szkoły Wyższej, 1954, nr 12. Por.: M. T r z c i d s k a: Czytelnictwo w sieci bibliotecznej Ministerstwa, Szkolnictwa Wyższego. (Staa perspektywy.) Maszynopis powielany, 1956.

² Por.: Ankieta z dnia 10 V 1960 r. rozesłana do bibliotek naukowych przez Zakład Bibliotekoznawstwa w Łodzi. Por.: Problemy czytelnictwa w wielkich miastach, Krajowa Konferencja Bibliotekarzy w Warszawie 2-4 czerwca 1958, Warszawa 1960.

³ Materiały statystyczne zbierały w Wypożyczalni mgr Odon Mizerowa i Róża Posadzy, w Czytelnicy Czasopism mgr Fel. Kuźdowicz i mgr Maria Michałowska.

⁴ Por. Konferencja w sprawie czytelnictwa i polityki gromadzenia zbiorów w Bibliotekach Szkół Wyższych resortu M.S.W. Sopot 10-12 maja 1956. Gliwice 1956.

⁵ Por.: Czytelnictwo wśród studentów Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1905.

⁶ Por.: Was die Berliner Studenten lesen. Ergebnisse einer in der Akademischen Lesehalle veranstalteten Zahlung, Berlin 1900.

⁷ Por.: H. Trzcicka: Czytelnictwo w sieci bibliotecznej M.S.W.,... s. 12 i nast.
H. Walterowa: Zagadnienie rozwoju czytelnictwa wśród studentów szkół wyższych,
Przegląd Biblioteczny 1954 s. 289 - 300.

⁸ Por. A. Mikucka: Przedmiot, zakres i metody badań nad czytelnictwem. Warszawa 1938. Por. J. Kukulska: Zagadnienie metodologii badań czytelnictwa. Bibliotekarz, 1957. nr 2. Por. J. Adler: Przedmiot i cel badań czytelnictwa a ich metoda. Bibliotekarz, 1957 nr 5.

⁹ Por.: Studiehandbok for de studerande inom humanistiska fakulteten. Lund 1958.